Jovica Trkulja
Pravni fakultet
Beograd

TEZE ZA RASPRAVU O PRAVIMA OSOBA SA INVALIDITETOM

1. Pristup i postavljanje problema

– podaci o broju osoba sa invaliditetom (500 miliona u svetu, milion u SCG);

– u Srbiji osobe sa invaliditetom žive u klimi diskriminacije, predrasuda i neznanja;

– u periodu od 1990. do 2000. godine drastično pogoršavanje njihovog ukupnog položaja;

– 80% porodica u kojima žive osobe sa invaliditetom ima prihod manji od 50 evra mesečno;

– ignorantski odnos državnih organa, političkih organizacija i socijalnih ustanova;

– propisi koji se tiču prava osoba sa invaliditetom – "mrtvo slovo na papiru";

– potreba da se u okviru harmonizacije našeg zakonodavstva sa zakonodavstvima zemalja EU implementiraju međunarodnopravni standardi o zaštiti osoba sa invaliditetom;

– pravni status osoba sa invaliditetom nužno je posmatrati iz perspektive zaštite ljudskih prava i socijalnog modela pristupa invalidnosti koji teži punoj socijalnoj uključenosti.

2. Problemi ostvarivanje ljudskih prava osoba sa invaliditetom

– osobama sa invaliditetom nije potrebno sažaljenje već konkretna podrška;

– generalna strategija svetskog programa akcije Generalne skupštine UN u ovoj oblasti jeste izjednačavanje mogućnosti osoba sa invaliditetom;

– UN su 1993. g. donele Standardna pravila za izjednačavanje mogućnosti koje se pružaju invalidima;

– primena Pravila u Srbiji: nova strategija – nova rešenja i osmišljena državna politika podrške osobama sa invaliditetom;

– formulisanje i realizacija te strategije moguća samo uz punu participaciju osoba sa invaliditetom;

– invalidnost je mnogo više nego zbir fizičkih, psihičkih i emocionalnih oštećenja. Ona je socijalno i političko pitanje, a ne medicinski problem koji se može rešiti medicinskom intervencijom.

a. Izjednačavanje mogućnosti osoba sa invaliditetom

– preduslovi za izjednačavanje mogućnosti i ravnopravno učešće osoba sa invaliditetom (podizanje svesti, medicinska zaštita, rehabilitacija, službe za podršku);

– opšti režim zabrane diskriminacije osoba sa invaliditetom;

– opšti režim afirmativne akcije, odnosno, režim pozitivne diskriminacije osoba sa invaliditetom;

– primena politički korektnog jednobraznog jezika invalidnosti;

– adekvatna upotreba terminologije je od suštinskog značaja, pošto upotrebljeni jezik odražava i stav društva prema pojavi koju opisuje;

– posebni pravni režimi zaštite lica sa posebnim potrebama, kao što su zaštita na radu, pitanje arhitektonskih, odnosno, fizičkih preprека, pravo na školovanje, pravo na zdravstvenu zaštitu, sloboda informisanja i sl.;

– problem normativnog regulisanja pristupačnosti fizičke i radne sredine i njene prilagođenosti ograničenim fizičkim mogućnostima osoba sa invaliditetom;

– organizacija odgovarajućih službi koje će pružiti specifične usluge potrebne za nesmetano funkcionisanje invalidnog lica u okolini koja ga svakodnevno okružuje. (Reč je o konceptu zaštićenog stanovanja, izgradnji stambenih jedinica prilagođenih potrebama osoba sa invaliditetom, konceptu koji se ostvaruje u mnogim evropskim zemljama);

– specijalizovane službe za pomoć domaćinstvima u kojima žive invalidi (pomoć u kući, kao i služba personalnih asistenata koja omogućuje znatnom broju osoba sa invaliditetom u zemljama EU vođenje potpuno samostalnog života);

– pitanje institucionalnog zbrinjavanja najtežih invalida kojima navedeni oblici pomoći ne mogu obezbediti zadovoljavanje vitalnih potreba;

– socijalna integracija osoba sa invaliditetom;

– integrisano školovanje treba da bude opšti princip za obrazovanje osoba sa invaliditetom, dok specijalne škole predstavljaju izuzetak;

– kako osnažiti ljude sa invaliditetom da učestvuju u društvu, čak i oni sa težim oblicima oštećenja;

– kako uključiti osobe sa invaliditetom u glavne tokove društva – u relevantne sektore formulisanja politike;

– kako uticati na promenu odnosa javnog mnjenja prema potrebama osoba sa invaliditetom i stvaranje jednakih mogućnosti za sve ljude.

b. Pravni položaj osoba sa invaliditetom

– invalidnost kao prepreka u ostvarivanju ljudskih prava;

– međunarodni pravni akti kojima se regulišu prava osoba sa invaliditetom (Univerzalna deklaracija UN o pravima čoveka, Konvencija o pravima deteta, Standardna pravila UN za izjednačavanje mogućnosti koje se pružaju osobama sa invaliditetom, Konvencija međunarodne organizacije rada o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom);

– antidiskriminaciono zakonodavstvo, odnosno specifične mere koje država treba da preduzme radi sprečavanja diskriminacije u raznim oblastima društvenog života: pristupačnost fizičke i društvene sredine, obrazovanje, zapošljavanje, penzijsko-invalidska zaštita, očuvanje dohotka i socijalna sigurnost, porodični život i lični integritet, ostvarivanje političkih prava, kompenzatorska prava, kultura, vera, sport i rekreacija;

– nesavršenost i česta protivrečnost više od 50 zakonskih i podzakonskih akata u SCG koji regulišu pravnu materiju osoba sa invaliditetom;

– dilema: uspostavljanje posebnog pravnog režima za osobe sa invaliditetom, koji bi bio formalizovan donošenjem jednog sveobuhvatnog zakona, ili unošenje takvih izmena u niz postojećih zakona.

c. *Ekonomsko-socijalni položaj osoba sa invaliditetom*

– materijalni položaj osoba sa invaliditetom;

– 80 % osoba sa invaliditetom u Srbiji ne radi već su u invalidskoj penziji, nezaposleni su ili izdržavani;

– troškovi invalidnosti; invalidnost ne sme biti teret već investicija;

– da li troškove koje neposredno ili posredno izaziva invalidnost moraju snositi svi: osobe sa invaliditetom neposredno pogođene invalidnošću, domaćinstva u čijem okviru oni žive i društvena zajednica, kako lokalna tako i država u celini;

– normativno regulisanje opšteg finansiranja invalidske zaštite i specifični oblici finansijske podrške invalidima i domaćinstvima u kojim oni žive;

– servis personalnih asistenata;

– unapređivanje kompenzatorskih i socijalno-ekonomskih prava osoba sa invaliditetom i njihovih porodica;

– oslobađanje od poreza i carina za određene vrste proizvoda i usluga, kao u slučaju nabavke specijalnih pomagala za lica sa invaliditetom;

– beneficirani radni staž;

– finansijske olakšice u javnom transportu u vidu prava na besplatnu vožnju ili sniženja cena prevoza;

– direktna državna pomoć osobama sa invaliditetom izdvajanjem sredstava iz budžeta, davanja invalidskim udruženjima i organizacijama, ili osobama sa invaliditetom neposredno i sl.

– nepostojanje celovite strategije zapošljavanja osoba sa invaliditetom.

d. Pravni status invalidskih organizacija u Srbiji

– organizacija lica sa invaliditetom;

– u kojoj meri su osobe sa invaliditetom spremne da se uključe u invalidske organizacije i udruženja;

– vrste invalidskih organizacija i udruženja i njihova misija;

– učlanjenost u invalidske organizacije i udruženja i njihove aktivnosti;

– obuka osoblja invalidskih organizacija i udruženja;

– intenzivnija saradnja države, lokalne zajednice i invalidskih organizacija;

– pravni status i finansiranje invalidskih organizacija i udruženja;

– uloga organizacija/udruženja osoba sa invaliditetom u jačanju civilnog društva;

– informisanje i koordinacija rada;

– međunarodna saradnja;

– invalidske organizacije moraju se osloboditi predrasuda, biti aktivne i stvarati sliku u javnosti o osobama sa invaliditetom kao ravnopravnim građanima i aktivnim subjektima a ne pasivnim primaocima tuđe milostinje.

3. Ravnopravnost, a ne zaštita

– osobama sa invaliditetom nije potrebna zaštita već ravnopravnost. Oni samo žele da budu slobodni građani u slobodnom i ravnopravnom društvu;

– naša zemlja na međunarodnom planu prihvatila je većinu relevantnih dokumenata koji se tiču osoba sa invaliditetom;

– iako su ti međunarodnopravni akti postali deo našeg unutrašnjeg pravnog sistema, oni se u značajnom broju oblasti ne sprovode dosledno;

– da bi se sprečila dalja diskriminacija osoba sa invaliditetom potrebna je korenita reforma pravne regulative koja se tiče invalidske problematike u našoj zemlji;

– prvi korak predstavlja unošenje odredbi o zabrani diskriminacije građana po osnovu invalidnosti u Ustavnu povelju Srbije i Crne Gore i u novi Ustav Srbije;

– drugi korak: donošenje zakona koji bi štitio ljudska prava osoba sa invaliditetom i njihovu ravnopravnost Reč je, dakle, o zakonu koji bi regulisao prava, dužnosti i zabranu diskriminacije osoba sa invaliditetom.

4. Zakon protiv diskriminacije osoba sa invliditetom

– u pogledu zakonskog regulisanja prava osoba sa invaliditetom postoje dva ekstremna stanovišta: (1) koje se zalaže za sveobuhvatnu kodifikaciju svih pravnih normi koje se na bilo koji način tiču osoba sa invaliditetom, i (2) koje se zalaže za prilagođavanje već postojećih posebnih zakona u oblastima u kojima osobe sa invaliditetom mogu biti ometane u korišćenju svojih prava;

– CUPS je obrazovao stručni tim koji je tokom 2003. godine izradio *Model zakona protiv diskriminacije osoba sa invaliditetom*, kao svojevrsnu sintezu pomenutih stanovišta;

– model zakona se temelji na sledećim načelima: (1) zabrane diskriminacije osoba sa invaliditetom; (2) poštovanja ljudskih prava i dostojanstva osoba sa invaliditetom; (3) podsticanja uključenosti osoba sa invaliditetom u sve sfere društvenog života na osnovima ravnopravnosti; (4) uključenosti osoba sa invaliditetom u sve procese u kojim se odlučuje o njihovim pravima i obavezama;

– modelom zakonom se uređuje (1) opšti režim zabrane diskriminacije po osnovu invalidnosti, (2) posebni slučajevi diskriminacije osoba sa invaliditetom, (3) postupak zaštite osoba izloženih diskriminaciji, (4) organi nadležni za sprečavanje diskriminacije i (5) preduzimanje mera za podsticanje ravnopravnosti osoba sa invaliditetom;

– ovaj model zakona predstavlja veliki korak napred, jer Srbija napokon dobija zakon u kojem je tačno rečeno šta su sve akti diskriminacije, da je sve to zabranjeno i da postoje mehanizmi za zaštitu osoba izloženih diskriminaciji i ostvarivanje njihove ravnopravnosti.

5. Zaključak

– našem društvu je potreban nov pravni pristup osobama sa invaliditetom koji bi bio prilagođen socijalnom realitetu Srbije i saobražen evropskim i svetskim pravnim standardima u ovoj oblasti;

– ovakva aktuelizacija prava osoba sa invaliditetom i artikulacija njihovih interesa na državom nivou može posle niza godina, da dovede do njihovog boljeg položaja u našem društvu;

– izbeći zamke normativističke iluzije po kojoj će nova zakonska regulativa automatski obezbediti osobama sa invaliditetom bolje životne uslove. Nova zakonska regulativa u ovoj oblasti je nužna, ali nije dovoljna;

– iako postojeće zakone o pravima osoba sa invaliditetom treba menjati i prilagođavati vremenu i uslovima u kojima živimo, nijedna zakonska regulativa neće invalidima obezbediti bolje životne uslove i prava koja su primenjiva, bez sistematske edukacije našeg stanovništva i relevantnih društvenih i političkih faktora, a ne samo ljudi koji se bave ovom problematikom;

– nijedan čovek nije poremećaj ni u terminologiji, niti u stvarnosti. Svako od nas ima neko ograničenje, nedostatak, ali i potencijale koje teži da iskoristi i iskaže. Čovek nije ograničenje već mogućnost i ne treba praviti razliku između ljudi, bez obzira na to da li imaju više ili manje izražene (ne)sposobnosti i tzv. posebne potrebe.*

LITERATURA

Bassell, S. (1998), Perception Of Disability. *National Conference On Disability And Health*, Procedings, Dallas 1998, Available from URL http://www.cdc.gov/Proceedings, Conference on Disability and Health.

Cucić V. i Jovanović I. (2001), "Osobe sa invaliditetom i okruženje", u*: Osobe sa invaliditetom i okruženje,* Centar za proučavanje alternativa, Beograd, str. 11-28.

Dinkić M. i Jovanović I. (2003), "Ekonomsko-socijalni položaj osoba sa invaliditetom", u: *Prava osoba sa invaliditetom,* zbornik (red. Jovica Trkulja), Centar za unapređivanje pravnih studija, Beograd.

Gajin S, Stanojević B, Tatić D, Vodinelić V, Vukasović P, (2003), "Model zakona protiv diskriminacije osoba sa invaliditetom", u: *Modeli antidiskriminacionih zakona*, (2003), Centar za unapređivanje pravnih studija, Beograd.

Gligorović M. (2003) "Multidisciplinarni pristup zaštiti osoba sa posebnim potrebama", u: *Prava osoba sa invaliditetom,* zbornik, Centar za unapređivanje pravnih studija, Beograd.

Jevtić J. (2001), "O radu udruženja osoba sa invaliditetom", u*: Osobe sa invaliditetom i okruženje,* Centar za proučavanje alternativa, Beograd, str. 157-166.

Jovanović B. (2003), "Sprečavanje diskriminacije lica sa invaliditetom", u: *Prava osoba sa invaliditetom,* zbornik, Centar za unapređivanje pravnih studija, Beograd.

Ljubinković B. (2003), "Prioriteti zakonodavne delatnosti", u: *Prava osoba sa invaliditetom,* zbornik, Centar za unapređivanje pravnih studija, Beograd.

* Teze za stručnu raspravu: "Reforme i lica sa posebnim potrebama", koja je u organizaciji Fonda "Ljuba Davidović" održana u Beogradu 23. marta 2004. godine.

Modeli antidiskriminacionih zakona, (2003), Centar za unapređivanje pravnih studija, Beograd.

Nikolin S. (2001), "Uloga udruženja osoba sa invaliditetom u jačanju civilnog društva", u*: Osobe sa invaliditetom i okruženje,* Centar za proučavanje alternativa, Beograd, 2001, str. 144-155.

Oliver, M. (1998), *Theories of Disability in Health Practice and Research.* BMJ, 317: 1446-1449.

Osobe sa invaliditetom i okruženje, (2001), Centar za proučavanje alternativa, Beograd.

Radoman V. (2003), "Specifičnosti položaja osoba sa invaliditetom i mogućnosti psihosocijalne podrške", u: *Prava osoba sa invaliditetom*, Centar za unapređivanje pravnih studija, Beograd.

Rajkov G. (2003), "Različiti – pa šta? Neka razmišljanja o jeziku invalidnosti", u: *Prava osoba sa invaliditetom,* zbornik, Centar za unapređivanje pravnih studija, Beograd.

Ražnatović N. (2003), "Organizacije invalida – uloga, zadaci i statusni problemi", u: *Prava osoba sa invaliditetom,* zbornik, Centar za unapređivanje pravnih studija, Beograd.

Tatić D. (2003), "Međunarodni pravni akti kojima se regulišu prava invalida", u : *Prava osoba sa invaliditetom,* zbornik, Centar za unapređivanje pravnih studija, Beograd.

Trkulja J. (2003), "Čovek nije ograničenje već mogućnost", u: *Prava osoba sa invaliditetom,* zbornik, Centar za unapređivanje pravnih studija, Beograd.

Vukasović P. (2003), "Pravni aspekti zaštite lica sa posebnim potrebama", u : *Prava osoba sa invaliditetom,* zbornik, Centar za unapređivanje pravnih studija, Beograd.

Vukasović P. (2003) "Neostvarena misija invalidskih udruženja", u: *Prava osoba sa invaliditetom,* zbornik, Centar za unapređivanje pravnih studija, Beograd.